

פתרון הבחינה

ספרות

חורף תשפ"א, 2021, שאלון: 8281

מוגש ע"י ד"ר נאוה לזר, מורה לספרות בבית הספר לבגרות של יואל גבע

הערות:

1. התשובות המוצגות כאן הן בגדר הצעה לפתרון השאלון.
2. תיתכנה תשובות נוספות, שאינן מוזכרות כאן, לחלק מהשאלות.
3. כל התשובות מנוסחות בראשי פרקים.

פרק ראשון – הסיפור הקצר

פרק זה הוא חובה. על הנבחן היה לענות על שתיים מהשאלות 1-5:

שאלה מספר 1

בסיפור "העיוורת" מאת י. שטינברג יש ביקורת על החומרנות וחוסר הרגישות בחברה היהודית. הביקורת באה לידי ביטוי בתיאור הסבל של חנה העיוורת ששודכה בשידוך מפוקפק לגבר אלמן. חנה העיוורת מחפשת מידע על בעלה, על מקום מגוריה, אך הסובבים אותה שמים בפניה מכשול, משקרים אותה וגוררים אותה למסכת של פחדים ודאגות.

מתוקף הסבל של חנה, מתנסחת בסיפור ביקורת גם על התנהגות הדמויות. הציתנות והפסיביות של חנה מנעו ממנה לגלות מוקדם יותר את האמת על נסיבות חייה. המניפולציה של אמה דנה את חנה לקיום עלוב בבית מרוחק בחברת בעל אטום וחוסר רגישות. הביקורת כלפי התנהגות הדמויות היא סלחנית כי חנה מוגבלת בגלל עיוורונה ומניעי האם היו טובים, היא דאגה להישרדות בתה.

- חנה היא נערה עיוורת העומדת להינשא לגבר אלמן. אמה מדגישה את נכסיו ומקצועו של החתן המיועד ומתארת אותו כסוחר טבק בעל בית צמוד קרקע. חנה אינה מאמינה למידע שאמה מוסרת לה אודות בעלה לעתיד. בעקבות הספקות העולים בה בנוגע לאמינות המידע, מנסה העיוורת כבר בליל החתונה לברר מי הוא בעלה לעתיד. היא מפעילה את חוש המישוש וחוש השמיעה ומבינה שחששותיה היו מוצדקים. אכן שיקרו לה.

- מכאן ואילך מנסה חנה לעמוד על זהות בעלה, אך ככל שהיא חוקרת יותר כך מתרבות ומצטברות התמיהות בעניין.
- חנה מוטרדת ושואלת שאלות המתמקדות ב-3 היבטים מרכזיים של חייה החדשים :
 - א. מיקומו של הבית.
 - ב. לבושו, נוהגו ואורח חייו של הבעל.
 - ג. התנהגות הילדים מנישואיו הקודמים של בעלה.
- כניסתה לבית בעלה מתאפיינת בתחושות חרדה וניכור, המעוצבות באופן מטונימי על ידי התמקדות בשלושה חפצים: הסכין, המיטה הקרה וכוס התה. הסכין המונחת על השולחן בבית מושכת את תשומת לבו והיא ממששת בקפידה את הלהב. ידה רועדת בהחזיקה את כוס התה המוגשת לה על ידי בעלה. התה הרוחת נשפך וגורם לה כוויה. שני החפצים מתקשרים לכאב וחרדה. המיטה הקרה, בה נתקלת ידה של חנה, יוצרת תחושה של ניכור וריחוק.
- החרדה מתעצמת באמצעות סדרה של קולות מסתוריים: דפיקות בלתי ברורות על החלון, שיחה חרישית, לא ברורה.
- החרדה היא תולדה של חוסר בהירות ושאלות בלתי פתורות הקשורות לשגרת היום-יום. היא לא מבינה מי מזעיק את בעלה באמצע הלילה. היא תוהה מדוע בנו של בעלה מהנישואין הקודמים אינו מדבר, מדוע הוא ניצב ליד החלון, מי קורא לבעלה ר' ישראל ומדוע בעלה נוטל את ידיו במים כשהוא חוזר הביתה מעיסוקיו הלא ברורים. היא שואלת מי הם האנשים הרצים לפני הבית, אך אינה זוכה לתשובה.
- האומללות של חנה מתחלפת בתחושת אושר כשהיא יולדת תינוקת. הולדת התינוקת משרה אווירת תיקון ויוצרת היפוך במצבה הנפשי של חנה. יחד עם זאת, האושר לא עמעם את התמיהות שדרכו את מנוחתה. יום אחד יצאה ללקט גזרי עצים וחשה במשב רוח חזק שמשך את תשומת לבו והעלה מחדש שאלות לגבי מקומו של הבית.
- עם הפשרת השלגים, דיווח לה בעלה כי מחלת אסכרה פוגעת בתינוקות. התמותה בקרב התינוקות אדירה.
- הדיווח על מחלת האסכרה הביא דאגה חדשה לחייה של חנה ושינה את מהלך חייה. היקף עיסוקיה משתנה: היא מקדישה פחות זמן לעבודות הבית ויותר זמן לבדיקת מצבה הבריאותי של התינוקת. היא פונה בשאלות אל בעלה כדי לקבל מידע על חומרת המגיפה, ובהתפרצות של רגע היא מבקשת מבעלה שיבדוק את נשימת התינוקת תוך שהיא מוטרדת על ידי תחושה פנימית קשה.
- לאט לאט מתבהר לעיוורת כי גם ילדתה נדבקה במחלה. היא מפסיקה לתפקד ויושבת ליד מיטת התינוקת, מקשיבה לנשימתה.
- היא מקשיבה לנשמת הילדה וברור לה שהילדה גוססת ובינה לבין עצמה היא מחליטה לא להיפרד מגופת הילדה. לילה אחד כשהיא מתעוררת מתרדמה מסויטת, היא מבינה, בשל הדממה שהשתררה, שהתינוקת נפטרה. מות התינוקת מתואר על רקע ההתחדשות בטבע. האביב הגיע, הפשירו השלגים והנער הומה משמחה ליד החלון. הניגוד בין האומללות של חנה והאושר ביקום מדגיש ומעצים את הטרגיות במצבה.

- ההבנה שילדתה נפטרה מלווה בצעקות שבר של העיוורת, ובהבטחה שלא תיתן לקברן לקחת את התינוקות. כשהיא מכניסה את ידה לעריסה כדי לגעת בתינוקות בפעם האחרונה, היא נוכחת שהתינוקות אינה נמצאת בעריסה. היא אינה מבינה מי לקח אותה, הלא לא שמעה את צעדי הקברן. היא שואלת את בעלה היכן התינוקות. כשהוא לא עונה לה היא יוצאת לחפשו. בחוץ, היא נתקלת במחסום, נופלת, ממששת ומבינה שהיא נמצאת בבית קברות.
- הסבל של חנה מנסח בקורת על החומרנות וחוסר הרגישות של החברה כלפי נערה עיוורת.

שאלה מספר 2

דמותה של בסי פופקין בסיפור "המפתח" מאת י. בשביס זינגר עוררה בי תגובות של הערצה המלווה בהזדהות וחמלה, למרות שבתחילה חשתי כלפיה דחיה ובוז. יחס זה הוא תולדה של התנהגותה כמו גם הצצה לתולדות חייה.

בסי פופקין היא יהודייה זקנה שאמצה אחרי מות בעלה תפיסת עולם שלילית. בסי פופקין הרגישה בודדה, אבודה ומפוזרת. תחושות אלו גרמו לה להסתגר בדירתה המוזנחת, לנתק קשר עם שכניה ומכריה ולנסות להתגונן ככל יכולתה מהסכנות שאורבות לה בעולם העוין. אומללותה מעוררת בי חמלה והזדהות. אני מבין דווקא עכשיו בימי הקורונה והסגר כמה בדידות ונתק יכולים לאמלל ולהכאיב.

בשל אירוע משברי משנה בסי את השקפת עולמה השלילית ומאמצת לה תפיסת עולם חיובית. היא מבינה שטעתה ומשנה את התנהלותה. האומץ להודות בטעות ולהשתנות מעורר את הערצתי אליה.

בתחילה חשתי כלפיה דחיה בגלל הסתגרותה, צורתה המוזנחת ומסקנותיה הגזעניות, אך לאט לאט למדתי להכיר אותה, להבין אותה ולסלוח לה על התנהלותה העוינת.

- בסי, כאמור אמצה לה תפיסת עולם שלילית והסתגרה בביתה. יום אחד היא נאלצה לצאת מן הבית כדי לערוך קניות. היא חוזרת לביתה מותשת ותשושה ואז נשבר המפתח לדלת הכניסה. בשל עמדותיה השליליות וחוסר האמון שלה בבני אדם משתלטת עליה תחושה של ייאוש. בסי עומדת מול הדלת הסגורה ואין לה למי לפנות לעזרה. היא אינה פונה לשרת הממונה על פתיחת דלתות הדיירים כי הוא נתפס בעיניה כאויב. לבסוף, היא מחליטה לרדת שוב לרחוב, לארגן לה מפתח חלופי.
- עם חזרתה לרחוב מתעצמת גישה השלילית כלפי העולם והאנשים. כל אדם נתפס כמאיים. הבגדים שהיא לובשת מסבים לה סבל: הנעלים הכאיבו לה, המחוך לחץ. תחושה שכול העולם נגדה השתלטה עליה. בייאווה נרדמה בסי וכשהיא התעוררה, גילתה לתדהמתה שארנקה לא נגב למרות שנפל מתיקה ונשאר גלוי. היא נותרה חשופה, בלי הגנה, בלילה, בשכונה עוינת... והנה לא קרה לה דבר. "לרגע חשבה שארנקה נגב: אך זה נח על מדרגה מתחתה, במקום שמן הסתם החליק אליו".

- גילוי זה שינה את עמדותיה ואפשר לה לראות את העולם באור אחר.
- השינוי בהשקפת עולמה והאומץ להודות בטעות גרמו לי בעיקר להעריך אותה.

שאלה מספר 2

דברים אלו אומרת האישה לבעלה הכוהן בטיבבו בעת הנסיעה ברכבת לכיוון מרכז הקליטה. מילים אלו מבטאות את האכזבה מהמפגש עם המציאות הישראלית. המרחב הישראלי נראה להם מרוקן מכבוד, מהרואיות ומקדושה. החברה הישראלית לא עמדה בציפיות העולים מאתיופיה והפער בין החלום לבין הממשות הריאלית היה אדיר. התנפצות החלום מתגלמת בגילוי שבירושלים נשפך דם, בהעדר כיסא מוגבה לכוהן וביחס מתנשא וחסר רגישות מצד פקידת הסוכנות.

- קו העלילה משרטט את חוויית המפגש של העולים מאתיופיה עם המרחב והחברה הישראלית מבעד לעיניה של אמאוייש מנשה, אישה כבת 80, הנשואה לכוהן איוב בטיבבו, אחד מראשי הקהילה.
- המספרת פורשת סיפור של התפכחות הדרגתית מחלום הגאולה, שנקודת ההתחלה שלו מתרחשת במטוס המתקרב לשמי ארץ ישראל וסיומו עם ההגעה למרכז קליטה. תהליך ההתפכחות מאופיין על ידי מוטיב הכבוד ומוטיב הדממה.
- הטסים הם 71 יהודים יוצאי אתיופיה, המלווים על ידי מנהיגם הרוחני. התחושה השלטת היא של התפעמות והתרגשות המלווה את קץ הגלות בת אלפיים השנים. אלא, שתחושת חשש בנוגע לעתיד מבצבצת בלב המספרת, תחושה שמתפוגגת מהר נוכח הרגעת הגבר, הבעל הכל יודע, הסמכות הרוחנית. הוא סמוך ובטוח שבירושלים יישמר כבודם של העולים והם ילכו בירושלים: "בראש זקוף וחזה מורם".
- ברגע שלפני הנחיתה משתררת דממה במטוס, דממה של כבוד כשכל אחד ואחת מנוסעי המטוס מדמה בדמיונו תמונה משלו של ירושלים. התמונה הדמיונית שואבת את השראתה מחזון אחרית הימים ומנבואות נביאי התנ"ך.
- הנחיתה היא חוויה אקסטטית הדומה בעצמתה לחוויה של יעקוב אבינו בראותו את מלאכי האלוהים עולים ויורדים בסולם שראשו בשמיים. העולים מתקבלים בכבוד מלכים ורצים לנשק את אדמת הארץ והנה רגע של התפכחות: מתברר שאדמת ירושלים מכוסה זפת קשיח. דם זב ממצחו של הכוהן, בעלה של המספרת, אמאוייש. היא נדרכת וכואבת בפיכחון את כאב בעלה, והוא מחזיק באמונתו ושוב מפיג את תלונותיה ורואה בדם הזולג נס, אות ברית בינו ובין ירושלים.
- התחנה הבאה היא הכניסה לאולם הנוסעים. תחושת ההתפכחות מהחלום עולה שוב ביתר עוצמה נוכח קבלת הפנים הקרה והמנוכרת. אין אדם המקבל את פני הבאים, אלא בת קול מברכת אותם. שוב, הכוהן ממזער את חוסר הנחת שמפגינה המספרת.

- באולם הנוסעים אין כיסא מוגבה, המציין את מעמדו הרם של הכוהן בקהילה. אשת הכוהן מגייסת את צעירי העדה להרים כיסא על כיסא על מנת ליצר מושב מוגבה, הראוי לכוהן. לגודל הטרגדיה, מתפרק הכיסא המוגבה, הכהן נופל ארצה מה שמסמל את הכרסום במעמדו המכובד עם ההגעה לארץ.
- מכאן ואילך הולכת ומתבהרת המציאות החדשה והיא לא נעימה. זו מציאות זרה שיש בה בלבול, עלבון, ניכור וכאב פיסי. העולים אינם יודעים מהו סל קליטה ומתייחסים אליהם כאל אנשים פגומים שצריך להטמיע בהם דרך חיים חדשה. דלת הזכוכית כמעט ומוחצת את צלעותיהם והנציגה הישראלית לבושה בחוסר צניעות שפוגעת בתחושת הכבוד שלהם. ניסיונותיו של הכוהן לתרץ את הלבוש החושפני כחזרה אגדתית לגן עדן נשמעים פתטיים ומעוררי גיחוך. הטרוניות של אשתו נתפסות כאמינות והביקורת שלה על ההתנהלות נתפסת כמוצדקת.
- בעת הנסיעה ברכבת: הכוהן ואשתו עוברים לכל אורכה של הרכבת כדי למצוא כיסא ראוי, אך ללא הצלחה. הם עוברים בקרונות דוממים. איש אינו פוצה פיו. השקט צועק עלבון וחוסר הבנה. השניים מחליטים לחזור לקרון שלהם והדרך חזרה הייתה, בעיניהם, דרך ייסורים אין סופית.
- בלית ברירה יושב הכוהן המכובד בכיסא רגיל, מצוקתו מתוארת באמצעות העורקים הכבדים שחרצו את מצחו. אנשי הקהילה, לאות כבוד, התיישבו על הרצפה, כדי לשמור על הבדלי הגבהים ולשמור על כבודו של המנהיג הרוחני. הישיבה על הרצפה מטונימית לתחושת ההשפלה שחשו בני הקהילה.
- התחנה הבאה היא מרכז הקליטה, כשהכניסה למרכז היא כניסה טראומטית, מתוקף הפער בין התרבויות, המחולל חוסר הבנה, חוסר רגישות והיעדר תקשורת. הזקנים שוכנו בקומות התחתונות והצעירים בקומות העליונות. החשיבה שעמדה מאחורי החלטה זו היא חשיבה פרקטית: לצעירים קל יותר לטפס לקומות העליונות, אך הזקנים המונעים על ידי מניעים של כבוד ראו בהקצאת מקום זו ביטוי לחוסר כבוד.
- **האמירה שעיר הקודש התרוקנה מאיכויותיה משקפת את גודל האכזבה.**

פרק שני – דרמה

נבחן שבחר בפרק זה, נדרש לענות על אחת מהשאלות 4-9

שאלה מספר 4

הגיבורים בטרגדיה "אנטיגונה" מאת סופוקלס מתאפיינים ברגשות סוערים ובדחפים ויצרים עזים כפי שטוענת דורותיא קרוק.

לטענתה, הגיבורים הטרגיים מאופיינים באומץ לב שבבסיסו גודש חיות ויצריות בתוספת חרון ויכולת התלהטות. בעיקרו אומץ לב מוסרי, הבא לידי ביטוי ביכולת לעמוד ללא התחמקות בפני הכאב בסיטואציה היציגה ולחקור אותה.

אנטיגונה מתלהטת כשהיא שומעת על צו המלך האוסר לקבור את אחיה. היא בעלת אומץ לב מוסרי וקוברת את המת. על פי הבנתה, זה המעשה הנכון לעשות. היא מודעת לכך שסבלה הוא תולדה של מעשיה.

קריאון מתלהט כאשר הוא נוכח שאנטיגונה המרתה את פיו. הוא מתמלא כעס על בנו, המערער על החלטתו, ועל טירסיאס, החולק על צדקת פועלו. הוא מודע לכך שעיקשותו הביאה למותם של יקיריו. במונולוג הסיום, הוא מבטא תחושת אחריות ברורה.

- על אנטיגונה וקריאון אנו לומדים באמצעות שלושה עימותים:
- אנטיגונה וקריאון הם דמויות ראשיות, מורכבות באפיון.
- על אנטיגונה אפשר ללמוד באמצעות שלושה עימותים:
 - אנטיגונה וקריאון – מערכה שנייה
 - אנטיגונה ואיסמנה – מערכה ראשונה
 - אנטיגונה במאבקה בסבל – מערכה רביעית
- מתוך עימותים אלה עולים מוסריותה, אומץ לבה, נחישותה ואצילותה. בשל נאמנותה למשפחתה היא קוברת את אחיה המת, למרות צו המלך. היא מגנה על עמדותיה ואינה חוזרת בה: "אני נולדתי לאהוב ולא לשנוא". עם זאת עולות תכונות כמו גאווה ועיקשות. בדרך אל בור כלאה עולה הצד הרך באישיותה.
- על קריאון אפשר ללמוד באמצעות שלושה עימותים:
 - קריאון ואנטיגונה – מערכה שנייה
 - קריאון ובנו הימון – מערכה שלישית
 - קריאון וטירסיאס – מערכה חמישית
- בעזרת עימותים אלה עולים חוכמת המדינאי המאפיינת את אישיותו, הרציונליות שלו, כמו גם שכרון הכוח האופייני לו וכן גאוותו ועיקשותו. מול מות בנו ואשתו מגלה קריאון את הפן הרגיש שבו.
- קריאון הוא דמות דינמית. הוא מודע לטעותו, ומתחרט: "חזרתי בי, וגם אני אבוא אתכם/ ואת מוסרות הנערה אפתח מיד". בניגוד לו, אנטיגונה אינה חוזרת בה. היא בטוחה שעשתה את המעשה הנכון כאשר קברה את אחיה. היא מתרצת את החלטתה בהסבר כי למען בן או בעל לא הייתה מפרה את חוק המלך, אך עוד אח לא יהיה לה, ולכן אין לה ברירה אלא לבחור בדרך שבחרה.

שאלה מספר 5

א. שני מפגשים בין איסמנה ואנטיגונה מתרחשים בתחילת המחזה. בפתיחה, אנטיגונה מנסה לגייס את איסמנה לחבור למשימת קבורת המת בניגוד לצו המלך.

במערכה השנייה איסמנה מתנדבת לחלוק עם אנטיגונה את העונש שגזר עליה המלך, למרות שלא הייתה שותפה לקבורת המת.

ב. במפגש הראשון מתאפיינת איסמנה כהססנית ופחדנית ומאירה באנלוגיה ניגודית את נחרצותה ואומץ לבה של אנטיגונה.

במפגש השני מתאפיינת איסמנה כנאמנה ואחראית לעומת עיקשותה ומרדנותה של אנטיגונה.

הטרגדיה "אנטיגונה" היא טרגדיה של גורל אך גם טרגדיה של אופי. הקטסטרופה היא תולדה גם של החלטות שגויות וגם של חטא הגאווה. עיקשותה של אנטיגונה וגאוותה מוארות במהלך המפגשים עם איסמנה, כך שמפגשים אלו תורמים לניסוח המסר של הטרגדיה: הגאווה היא אסון.

סעיף א:

- הפתיחה – בדיאלוג בינה ובין איסמנה, אחותה, מנסחת אנטיגונה את עמדתה. היא מחליטה להביא את אחיה לקבורה בהתאם לצו האלים ובניגוד לצו המלך.
- הדיאלוג מצייר אותה כדמות חזקה, נחושה, בטוחה בצדקת דרכה ואמיצה. אחותה, בניגוד אליה, נתפסת כציינית ומפוכחת.
- מערכה שנייה – אנטיגונה נתפסת על ידי השומרים, שהוצבו לשמור על גופת המת. במצוות המלך היא מובלת ומובאת לפניו. היא נשאלת 3 שאלות:
 - האם היא קברה את המת?
 - האם היא ידעה על הצו האוסר את קבורת המת?
 - איך היא העזה לבוז לצו המלך?
- אנטיגונה עונה, שהצו מנוגד לחוק האלים. בקוברה את אחיה, היא מילאה חובה משפחתית והיא שלמה עם מעשיה. בינה ובין קריאון מתפתח עימות גלוי, הבא לידי ביטוי בשאלות ובתשובות קצרות. בחילופי הדברים הקשים בינם אומרת אנטיגונה: "לא לשנאה נוצרתי אלא לאהוב". קריאון עונה לה: "אשה לא תשתלט עלי".
- המקהלה מבשרת את בוא איסמנה. בין האחיות מתנהל ויכוח. איסמנה רוצה להיות שותפה ולקחת חלק באשמה, ואילו אנטיגונה מתנגדת. עיקשותה וגאוותה של אנטיגונה באים לידי ביטוי בוויכוח זה.

סעיף ב:

- המפגשים בין האחיות שופכים אור על מורכבות הקונפליקט המניע את המחזה: הקונפליקט בין חוק האלים לחוק המלך.

פרק שלישי – רומאן ונובלה

נבחן שבחר בפרק זה, נדרש לענות על אחת מהשאלות 6-9

שאלה מספר 10

ד"ר רייה הוא הדמות המרכזית ברומן "הדבר" מאת א. קאמי. ד"ר רייה הוא הרופא האמיתי המחויב לבריאותם של תושבי אוראן המאוימים על ידי מגפת דבר המפילה חללים רבים. הפער בין שאיפותיו ומחויבותו לרפא חולים ובין נסיבות החיים שיצרו מציאות מסוכנת ובלתי ברורה, הגובה קורבנות רבים, גורם לו להיאבק ככל יכולתו ולהתמסר להדברת המגפה.

הפער בין השאיפות לנסיבות החיים מעוצב באמצעות מסכת של ניגודים: טובת הכלל וטובת הפרט, אלטרואיזם ואגואיזם, הומניות וניהיליזם. ד"ר רייה מעדיף את טובת הכלל על פני טובתו האישית. הוא מקדיש את עצמו לריפוי החולים בניגוד לקוטאר, פושע מחוץ לעיר, המנסה להרוויח מן המגפה. הוא מונע על ידי אהבת אדם בניגוד לאב פנלו, איש הדת, המונע על ידי אהבת האל.

- "הדבר" היא יצירה פילוסופית אקזיסטנציאליסטית, העוסקת במשמעות הקיום האנושי באמצעות סיפורה של העיר אוראן, הנתקפת בשנות ה-40 של המאה העשרים במגפת דבר קטלנית, וסיפוריהם של תושביה, המתמודדים, כל אחד בדרכו שלו, עם המגיפה התוקפנית המהלכת אימים ועם מקריותה הבלתי מוסברת.
- ד"ר רייה מנסה להדביר את המגיפה, לעזור לחולים ולמנוע הידבקות. הוא נלחם מול הכאב והסבל שגורמת המגיפה. הוא מנהל 3 בתי חולים מאולתרים. בשעות הבוקר הוא מקבל חולים ומזריק להם נוגדנים. לאחר מכן הוא בוחן נתונים סטטיסטיים, וחוזר לבדוק את החולים של אחר הצהריים. בערב הוא עורך את ביקורי הבית שלו ושב לביתו מאוחר בלילה. כשהוא מותש, הוא מתנחם באהבת אמו המחכה לשובו הביתה, ובאהבת אשתו, הנמצאת בבית מרפא. הוא אינו מעלה על דעתו לעזוב את העיר החולה ולחבור לאשתו.
- ד"ר רייה מצליח להדביר בעזרת חבריו את המגיפה. בחודש פברואר, לאחר עשרה חדשי סגר, נפתחים שערי העיר.
- גורלו של ד"ר רייה מגלם את תמצית האבסורד הקיומי. ד"ר רייה, שעזר לאנשי עירו ולחולי הדבר, נותר בודד עם פתיחת שערי העיר. טארו, ידידו הטוב, ואשתו האהובה מתו. ידידו, ראמבר, עומד לעזוב ולהתאחד עם אשתו. ברחובות המלאים בזוגות אוהבים, הוא נותר לבדו. ד"ר רייה מודע לכך שהניצחון על הדבר הוא זמני. ד"ר רייה, אוהב האדם, מוצא נחמה באהבת אימו, בהמשך עבודתו כרופא ובכתיבת סיפור המעשה, שינציח את העוול שנעשה למוכי הדבר ואת גדולת האדם: "שבני האדם יש בהם יותר דברים הראויים להערצה מדברים הראויים לבוז" (עמ' 270).

שאלה מספר 11

- א. ברומן "הדבר" מאת א. קאמי מתואר עולם שיש בו פגמים, עוולות, אי צדק וחוסר שוויון. עולם פגום זה נחשף כשמתפרצת מגפה המאיימת על חיי האנשים וגובה מחיר יקר בחיי אדם. המגפה חושפת עד כמה פגום עולם זה הנשלט על ידי חוסר וודאות, מקריות, שרירותיות מסוכנת ומאיימת.
- ב. יש אפשרות לשפר ולתקן עולם זה באמצעות מודעות ואהבת אדם, סולידריות ועזרה הדדית.

סעיף א:

- מגפת הדבר הביאה לעיר אוראן את כל הנגעים הפיזיים, המוסריים והרוחניים העשויים לפקוד את החברה האנושית. המגפה פרצה במפתיע, אין איש יודע מה גרם להתפרצותה, אין איש מבין את מנגנון ההדבקה שלה, אין איש יודע איך לעצור אותה ואין איש מבין מדוע אחדים ניצלו ואחרים מתו. סיום העלילה מטעין את היצירה. העלילה פורשת רצף אירועים המצייר עולם מנוכר, מסוכן, מאיים, עולם חסר פשר, לא מובן – עולם אבסורדי.
- הפגמים באים לידי ביטוי בהתנהלות הממסד הרפואי המנסה להכחיש את חומרת המגיפה, כמו גם בהתעכבות השלטונות לנקוט דרכי פעולה יעילות כדי להתמודד עם המגיפה.
- הפגמים באים לידי ביטוי בתגובות הממסד הדתי המנסה להצדיק את המגפה כעונש אלוהי ומאשים את הקהילה בעשיית חטאים דתיים.
- העוולות באות לידי ביטוי בהתמודדויות של פרטים בחברה: יש תושבים בעיר המנסים לערוק, יש המנסים להרוויח כסף בשוק השחור, ויש המתעלמים מההנחיות, כמו אלו שהסתירו את חיות המחמד שלהם, למרות שהן עשויות להעביר את הנגיף.
- חוסר הצדק מתגלם בגורלו של ד"ר רייה המתהלך ברחובות העיר החוגגת, בודד ואבל על מות חברו ואשתו.

סעיף ב:

- באמצעות העשייה למען הזולת, ד"ר רייה, רופא העיר, וחבריו מדברים את המגפה. התגייסותם למאבק במגיפה, עזרתם לחולים ולנזקקים מאפשרת להם להתרומם מעל בדידותם, לגעת בכלל, לגלות את הידידות ואת הסולידריות האנושית, להטעין במשמעות את עולמם. בדרך זו, הם מצליחים לתקן את הפגום בעולמנו פחות באופן זמני.

פרק רביעי – שירה

נבחן שבחר בפרק זה נדרש לענות על שתיים מהשאלות 16-24 :
שאלה אחת מהשאלות 16-17, ושאלה נוספת מהשאלות 18-24.

שאלה מספר 15

כותנות פסים / משה אבן עזרא

שניים מהשיבוצים הבולטים ביותר בשיר "כותנות פסים" הם השיבוץ מפרשת יוסף: "כותנות פסים לבש הגן", והשיבוץ מפרשת יהויכין: "וישנה את בגדי כלאו".

השיר פותח ברמיזה ליוסף המקראי, אשר קיבל מאביו כתונת פסים כאות לאהבה כפי שמתואר בספר בראשית ל"ז, פסוק 3. ייחודה של כתונת הפסים ברבגוניותה: הניצנים והפריחה שבגן עם בוא האביב צובעים את הגן בשלל צבעים, ובכך יופיו.

"בגדי כלאו" (בית ה') – בירמיהו, נ"ב, 31, מצוי: "ויהיה בשלושים ושבע לגלות יהויכין מלך יהודה... נשא מלך בבל בשנת מלכותו את ראשי יהויכין ומלך יהודה... ויוצא אותו מבית הכלא... ושינה את בגדי כלאו." אזכור הפרשה הפוליטית גורר לשיר את אוירת השמחה והעליצות שאפיינה את שחרור יהויכין מכלא בבל. שיבוץ זה מבסס את אפיונו של השושן כמלך הנעלה משאר הפריטים בגן.

- השיר מתאר את פריחת הגן עם בוא האביב. בעזרת מערכת ציורי לשון, מתוארת תהלוכה חגיגית של צמחי הגן, המצוירים כנסיכים מכובדים שמתקשטים עם בוא האביב בבגדים מפוארים. בראשם ניצב השושן, המצויר כמלך יפה תואר. יופי הפריחה עם בוא האביב משמש עילה לעריכת משתה יין.
- בית א' – בדלת מתואר הגן כעוטה כתונת פסים, לבוש מהודר של נסיכים. בסוגר מצטמצם השקף והתמונה מתמקדת בדשא. הדשא, העטור בפרחים שהנצו, נדמה כמי שלבש בגדים מרוקמים, בגדים של מלכים ושרים. המטאפורה מתחום הלבוש ממחישה את יופיו של הגן באופן כללי ושל הדשא בפרט. מטאפורת הלבוש מתרחבת לכלל בתי השיר.
- בית ב' – השקף מצטמצם והתמונה מתמקדת בעצים: "מעיל תשבץ עטה כל עץ". העצים מצוירים כאנשים מכובדים, ככהן הגדול השובש מעיל תשבץ, כלומר גלימה מפוארת הארוגה באריגה מיוחדת בצורת משבצות.
- בית ג' – מתאר את הניצנים שהנצו מחדש לקראת האביב המתחדש. הם מואנשים ומתוארים כמי שמקבלים את האביב בשמחה ובצחוק: "כול ציץ חדש לזמן חודש יצא שוחק לקראת בואו."
- בית ד' – במרכזו תיאור השושן, היפה מכל פרחי הגן: "אך לפניהם שושן עבר". בעוד הצמחים בגן מצוירים כאנשי עילית, השושן מצויר כמלך: "מלך כי על הורם כסאו". מטאפורה זו מעצימה את מעמד השושן וממחישה את עליונותו.
- בית ה' – מתמקד בתיאור פריחת השושן. הניצן הפורח מתואר כמי שהשתחרר מבית כלא (העלים הירוקים שעוטפים את הפרח). השחרור בא לידי ביטוי בהחלפת הבגדים.

- **בית ו' –** כל המראות המתוארים, המתלכדים לתיאור פריחת גן מפוארת ומרהיבה, מחייבים עריכת משתה יין. השיר מסתיים באזהרה אירונית. מי שלא ישתה יין לכבוד יופיו של השושן או בערוגת השושן יקבל את עונשו: "מי לא ישתה יינו עליו/ האיש ההוא ישא חטאו".

שאלה מספר 16

בשני הבתים הראשונים של השיר "שיר אמי והנחל" מאת אורי צבי גרינברג מאפיינים תיאורי הטבע באופן מטונימי את דמות האם כאיכותית, מוערכת ומלאת חיוניות, כמו גם את הערצת הבן. תיאורי הטבע בבית השלישי מאפיינים את עליבותה כמו גם את רגשי האשם של הבן.

בשני הבתים הראשונים האם נטועה בנוף פסטורלי, מעין גן עדן. היא מצטיירת כדמות אגדתית רבת כוח, הרוחצת במים כמו אלה. הזמן הוא זמן שקיעה של בין הערביים. תיאור הזמן בונה אוירה רומנטית ארוטית המאפיינת את יחסו האוהב של הבן לאימו. השמש השוקעת מעניקה לה הילת זוהר של קדושה.

בבית השלישי האם נטועה במרחב קר ועיון, בזירה מושלגת, דמה נכפש בעפר. הזירה הקרה ופגיעותה מעצימים את רגשי האשם של הבן שלא נכח בהתרחשות, לא נקם את דמה ולא הביאה אותה לקבורה.

- "שיר אמי והנחל" הוא שיר ההיזכרות באם, שמתה מוות איום מידי קלגס נאצי. הפער בין הראשית, נעורי האם, לבין האחרית, מותה האכזרי של האם, מנסח את תחושת התסכול, הזעזוע והצער על מותה. תחושות אלו מתעצמות נוכח העובדה שהבן לא נכח בזירת המוות, לא עזר ולא נקם את דמה.

- **בית א –** השיר נפתח במילה "ואולי". המלה מתפקדת כרמז להתרחשות, שהיא על קו הגבול בין ממשות להזיה. הבן, טרם היותו, צופה באימו הנערה רוחצת בנהר. התמונה המצטיירת היא של פסטורליה הרמונית: נחל זורם לאיטו, מלחך בסיס של עץ כרות ונוגע בגדרות עץ חומות. מעבר, גן פירות המפיץ ריח מתוק. השעה היא שעת ערב רומנטית, בין ערביים, ושקט שולט בעולם.

- אמו של הדובר השירי, הבאה בנעוריה לטבול בנהר עם שעת הערב, מאופיינת כחיונית. כתונת המשי, אותה היא פושטת, מאפיינת באופן מטונימי את רכותה, עדינותה ויופייה, כמו גם מטעינה בארוטיות חושנית את דמותה. התמונה המתקבלת היא של דמות נשגבת ביופייה.

- **בית ב –** מפתח את תיאור האם, כפי שנקלט בעיני בנה המעריץ. האם נצפית כשהיא עולה מן הנהר. היא אדומת שער ועורה צח ולבן. היא עטויה כתונת משי. השמש השוקעת מאירה בנוגה את ראשה. הצבע הלבן והצבע האדום שולטים בתמונה: הלבן מציין את טוהר נפשה וצחות עורה והאדום את אש שערותיה. נוצרת תחושה של קיום הרמוני: האם רוחצת בנהר והשמש מעניקה לה הילת יופי.

- **בית ג** – בבית זה חל ההיפוך. בניגוד לאידיליה שתוארה בשני הבתים הראשונים, מהבית האחרון עולה תמונת זוועה מחרידה. הבית, הפותח במילת צער וכאב "הה", מתאר סיטואציה ריאליסטית: מות האם בידי קלגס נאצי. ראשה השב של האם מאדים מדמה שנשפך, לאחר שהוכתה ונרמסה בעפר באכזריות. הבן, נוכח המוות האלים, אינו מוצא מנוח לנפשו.
- קריאה חוזרת לאור הסיום המפתיע, חושפת רמזים מטרימים לגודל הזוועה. תמונת הגזע הכרות ותיאור גדר הזרדים מרמזים על מוות. תמונת השקיעה, המאירה בנוגה זוהר את ראש האם, מרמזת על מותה האלים בידי קלגס נאצי. המילה החוזרת "דמדומים" נושאת משמעות של סיום. אזכורים אלו רומזים על הסיום האכזרי.

שאלה מספר 20

הבית האחרון בשיר "על השחיטה" קורא לנקמה. הבית פותח בביטול רעיון הנקמה בנימוק שאין נקמה שתהיה מידתית לעולל שנעשה: "נקמה כזאת נקמת ילד קטן/ עוד לא ברא השטן." לאחר שלילת רעיון הנקמה עולה דרישה לנקמה קולוסאלית, אוניברסלית. עוול שכזה מיותר את קיומו של העולם. על העולם לחזור למצב בראשיתי של תוהו ובוהו, לכאוס ההתחלתי. לעולם בו נעשו עוולות שכאלה אין זכות קיום.

העולם יחרב באמצעות דם הנרצחים שיחלחל לתהומות, ינקב את היסודות שעליהם נבנה העולם, ויביא לכליה, הרס וריקבון.

הבית האחרון מפתח את רעיון הנקמה שנרמז לאורך בתי השיר. הקללה בבית ב' מתעצמת בבית ג' ומגיעה לשיאה בקריאה לנקמה בבית ד'.

- באביב 1903 פרצו בקישינב פרעות ביהודים. ארבעים ותשעה יהודים נטבחו. מעשה הטבח עורר הדים בעולם כולו ובקהילה היהודית בפרט. ביאליק נשלח מטעם ועדת חקירה יהודית לחקור את האירוע ולהביא עדויות מהשטח. עוד בטרם יצא לקישינב כתב את השיר "על השחיטה", ולאחר מסעו כתב את הפואמה "בעיר ההריגה". שני השירים מהווים ביטוי לרגשות העזים של המשורר נוכח האירועים.
- **בבית הראשון** – הדובר השירי פונה אל השמים בבקשה שיתפללו עליו. הדובר השירי לא הצליח למצוא דרך לאל, והוא תוהה בינו לבין עצמו האם האל בכלל קיים, או שאולי הכישלון בחיפוש אחריו הוא שלו בלבד. "ליבי מת ואין עוד תפילה בשפתי" אומר הדובר השירי, אמירה המבטאת תחושת ייאוש נוכח חוסר הצדק והעדר תגובה אלוהית. תחושות של אוזלת יד וחוסר אונים משתלטות עליו. השאלות החוזרות בסיום מדגישות תחושות אלו: "עד מתי עד אנא, עד מתי?".
- **בבית השני** – הדובר השירי פונה בפניה סרקסטית אל התליין: "התליין הא צוואר-קום שחט!". הדובר השירי מציע את צווארו לתליין כי אין לו שום סיכוי, הוא שייך למיעוט שדמו מותר. התליין שולט במרחב הקיומי והופך את מרחב המחיה לגרדום.
- מתוקף ההרמז מתנסחת ביקורת כלפי האל שוויתר על סמכותו ואפשר לתליין להשתלט על המרחב הקיומי. האל, לו "הזרוע עם הגבורה" (תהילים פ"ט, 14), הוחלף על ידי

התליין שלו "זרוע עם קרדום." הרצח ההמוני, הנעשה על ידי התליין הרוצח ללא הבחנה, לא יישכח ולא ייסלח לעולם: "דם יונק וסב על כתנתך/ לא ימח לנצח, לנצח." החזרה לצורך הדגשה על המילה "לנצח" מעצימה את עוצמת העוול.

- הנקמה תבוא לידי ביטוי בחוסר מחילה ובייסורי מצפון שילוו לנצח את הרוצחים.
- **בבית השלישי** – הדובר השירי פונה בקריאה נואשת לצדק: "ואם יש צדק – יופיע מיד." את הנרצחים אין להשיב, אך על הצדק להופיע מיד כדי לארגן מחדש, בסדר תקין ונכון, את העולם. יחד עם זאת, אם תהיה זאת הופעה מאוחרת, אחרי מות הדובר השירי, עדיף שיושמד הצדק לעולמים ועמו ירקבו השמים, כך שהרשעים ימשיכו בחיי רשע בעולם. החזרה על המילה "צדק" מדגישה את הצורך בהופעה מיידית.
- הנקמה תבוא לידי ביטוי בקיום מרושע וחסר ערכים שיהיה מנת חלקם של הרוצחים.
- **בבית הרביעי** – הדובר השירי, המיואש משתיקת השמיים ומשלטון הרשע על פני האדמה, דורש נקמה: "וארור האומר נקום! נקמה כזאת, נקמת ילד קטן/ עוד לא ברא השטן". בתחילה הוא מבטל את האפשרות לנקמה מידתית. הנקמה הראויה היא נקמה שעדיין לא נבראה, כי נקמה על מות ילד קטן שלא עשה רע לאיש טרם נוצרה.
- הנקמה תהיה קוסמית, באמצעות דם הנרצחים. דמם יחלחל ויגיע לתהומות, שם הוא יחתור ויערער את יסודות הארץ הרקובים. הדם שנשפך הוא הדם שידרדר את העולם בחזרה למצב התחלתי וכאוטי של תוהו ובוהו.